

УДК 631:368.914.2

В. К. Рудик,
кандидат економічних наук, доцент, директор інституту бізнесу і фінансів,
Подільський державний аграрно – технічний університет

РОЛЬ ДЕРЖАВИ У ЗАХИСТІ ПЕНСІЙНИХ АКТИВІВ УЧАСНИКІВ НАКОПИЧУВАЛЬНИХ ПЕНСІЙНИХ ПРОГРАМ

У статті висвітлюються питання необхідності захисту пенсійних активів учасників накопичувальних пенсійних програм. Особливо ця проблема набуде актуальності при запровадженні обов'язкової накопичувальної пенсійної системи в країні. Основна увага приділяється визначенню ролі держави у формуванні системи захисту фінансових ресурсів накопичувальних пенсійних програм, аналізуються її основні функції, повноваження, обов'язки при вирішенні даного питання, обґрунтовуються шляхи покращення державного контролю системи пенсійного страхування.

The article deals with the development issues of the pension insurance system in Ukraine, the need of further national pension reform is examined, and the factors that determine the pension reforming are analyzed. The special role is paid to the definition of the main priorities for further development of the pension insurance system in the country in the short term, which should be favorable to the development of optimal national pension model.

Ключові слова: обов'язкове накопичувальне пенсійне страхування, державний контроль, захист пенсійних активів, накопичувальні пенсійні програми, інвестування пенсійних активів, інвестиційний портфель пенсійних активів, пенсійне законодавство.

Keywords: pension insurance system, priorities of pension insurance development, Pension Code of Ukraine, accumulative pension system, solidary pension system, protection system of pension assets, stock market investment products.

Постановка проблеми. В Україні ефективність функціонування національної пенсійної системи залежить від можливостей одночасного використання всіх трьох її рівнів, передбачених вітчизняним пенсійним законодавством. На сьогодні практичне застосування мають тільки солідарна пенсійна система і недержавне пенсійне забезпечення, які відповідно формують перший і третій її рівні. Другий рівень української пенсійної системи – обов'язкова накопичувальна пенсійна система ще не запроваджений, але відповідно до нових законодавчих документів у сфері пенсійного забезпечення найближчим часом планується використовуватися на практиці.

На даний час, в наукових колах, серед експертів, з боку держави, громадськості проводиться обговорення основних шляхів, механізмів, умов, особливостей його запровадження в країні. Серед комплексу питань, які необхідно вирішити, особливої актуальності набирають проблеми щодо захисту пенсійних активів учасників накопичувальних пенсійних програм. Враховуючи довгостроковий характер зберігання пенсійних активів другого і третього рівнів національної пенсійної системи, існує загроза для них бути знеціненими в результаті прояву інфляційних процесів або інших фінансових ризиків.

В розробці надійної системи захисту фінансових ресурсів накопичувальних пенсійних програм ключову роль повинна відігравати держава. Вона, через свої спеціалізовані фінансові інститути, має регулювати фінансові відносини в даній сфері, створити оптимальне правове поле для всіх суб'єктів системи пенсійного страхування, затвердити відповідні «правила гри» щодо інвестиційної діяльності в даній сфері. Саме вирішення даної проблеми потребує подальшого опрацювання і дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковці, які досліджують питання формування, розвитку національної пенсійної системи, функціонування всіх її рівнів, значну увагу приділяють вивченню проблем захисту пенсійних активів від прояву фінансових криз, негативних тенденцій в економіці, зміни кон'юнктури фондового ринку і інше. Серед них необхідно відзначити В.Федоренка [18], С. Онишка[13], О. Кириленка[6], С. Лондара [17], О. Ковалю [7;8], М. Ткаченко[17], Н. Горюк[5], В. Ульянова[14], А. Путінцева [15;16], І. Ломанова [9].

До проведення досліджень у сфері пенсійного страхування в нашій країні залучаються також зарубіжні фахівці. Вони надають консультації щодо можливостей застосування багаторівневої пенсійної системи, формуванню ефективної системи захисту пенсійних активів. Результати досліджень Г. МакГаггарта[11], М. Свенціцькі[17], М. Вінера[12] і інших експертів представляють практичний інтерес і можуть бути використаними при проведенні пенсійної реформи.

Невирішені частини проблеми. Запровадження обов'язкової накопичувальної пенсійної системи, яка формує другий рівень вітчизняної пенсійної моделі, вимагає вирішення низки питань. Серед них важливим є формування надійної системи захисту пенсійних активів накопичувальних пенсійних програм. Виступаючи одним із основних регуляторів фінансових відносин на другому рівні, держава повинна прийняти саму активну участь у вирішенні даної проблеми. Через створення відповідної законодавчої бази, надання нових повноважень контролюючим державним органам, розширення можливостей фондового ринку щодо інвестування пенсійних активів вона повинна сформулювати механізм, який би сприяв захисту пенсійних коштів громадян від впливу різноманітних ризиків. Для науковців, фахівців у сфері пенсійного страхування, уряду країни, експертів, всіх суб'єктів пенсійних відносин дане питання є надзвичайно актуальним.

Формування цілей статті є визначення ролі держави при формуванні надійної системи захисту пенсійних активів учасників накопичувальних пенсійних програм при функціонуванні другого і третього рівнів національної пенсійної моделі, формування ефективного державного контролю за їх використанням, обґрунтування напрямків його покращення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Накопичувальні пенсійні програми, які будуть використовуватися на другому рівні української пенсійної системи, передбачають необхідність зберігання пенсійних активів на протязі тривалого періоду, тобто до досягнення їх власниками пенсійного віку. Цей період може досягати кількох десятків років. У зв'язку з цим основною проблемою у сфері накопичувального пенсійного страхування є захист пенсійних активів від прояву різноманітних ризиків, які можуть проявлятися в суспільстві. Надаючи обов'язкового характеру другому рівню вітчизняної пенсійної системи держава повинна сприяти організації ефективної системи захисту його фінансових ресурсів.

Комплекс заходів щодо захисту пенсійних активів другого і третього рівнів повинен формуватися через їх інвестування у фінансові інструменти фондового ринку і інші інвестиційні продукти. Відповідно до нового національного пенсійного законодавства [2] він має включати: державний контроль за збереженням і використанням пенсійних активів, формування інвестиційної політики щодо залучення фінансових ресурсів накопичувального пенсійного страхування на фондовий ринок, сприяння розвитку і розширенню потенціалу національного фондового ринку, оприлюднення інформації про зміну вартості пенсійних активів і забезпечення системи звітності по них, регулювання розмірів винагород фінансовим інститутам, що обслуговують пенсійні активи (рис.1). Гарантії захисту пенсійних накопичень з

боку держави, на думку автора, повинні стати головним чинником підвищення довіри населення до накопичувального пенсійного страхування як на другому, так третьому рівнях вітчизняної пенсійної системи.

Особлива важлива роль в даній системі захисту відводиться державному контролю. Держава повинна через свої контролюючі органи регулювати діяльність всіх фінансових інститутів в системі накопичувального пенсійного страхування. Відповідно до законодавства у сфері пенсійного страхування держава визначає вимоги до компаній з управління активами, зберігачів, адміністраторів, які будуть обслуговувати пенсійні активи другого і третього рівнів, ліцензує їх, зобов'язує давати оперативну інформацію про зміну вартості пенсійних активів, має право відзивати ліцензію.

Рис. 1. Гарантії захисту інвестування пенсійних активів учасників обов'язкової накопичувальної пенсійної системи

Джерело: власні розробки автора на основі Закону України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи». №3668 –VI від 8.07.2011р. – Газета «Голос України» від 13 вересня 2011р

Основними фінансовими інститутами держави, які здійснюють контроль за збереженням і використанням пенсійних активів системи накопичувального пенсійного страхування, згідно із національним законодавством є Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (Нацкомфінпослуг) і Національна комісія з ринку цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР). Відповідно до Указу Президента України «Про Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку» та затвердженого Положення вона виступає державним колегіальним органом і здійснює державне регулювання ринку цінних паперів в країні [3]. У сферу повноважень даної комісії входить погодження щодо формування інвестиційного портфеля учасників накопичувальних пенсійних програм, визначення співвідношення між видами цінних паперів, що мають різний клас ризикованості і відповідно дохідності, в які можуть інвестуватися пенсійні активи (рис.2).

Враховуючи, що фінансові ресурси другого і третього рівнів української пенсійної системи, в основному, передбачається інвестувати в цінні папери, даному державному фінансовому інституту відводиться основна роль в організації державного регулювання і надійної системи захисту пенсійних активів учасників накопичувальних пенсійних програм. Сфера діяльності НКЦПФР в системі накопичувального пенсійного страхування передбачається досить різноманітна. Вона контролює діяльність компаній з управління активами та радника з інвестиційних питань, які надають послуги учасникам другого і третього рівнів щодо використання їхніх пенсійних активів. За її безпосередньої участі розробляється методика оцінки вартості пенсійних активів другого рівня, та встановлюється порядок визначення їх вартості.

Звертає на себе увагу така функція НКЦПФР, яка передбачає погодження основних напрямків інвестиційної політики та нормативів інвестування пенсійних активів накопичувальної системи пенсійного страхування, що надаються виконавчою дирекцією Пенсійного фонду України Раді Накопичувального фонду. Особливий акцент у законодавчих

документах робиться на те, щоб інформація про формування інвестиційного портфеля, про вартість пенсійних активів була доступною, оперативною, зрозумілою для учасників другого рівня. Саме завдання НКЦПФР полягає у забезпеченні доведення даної інформації.

Рис. 2. Повноваження НКЦПФР щодо використання пенсійних активів другого рівня на фондовому ринку

Джерело: власні розробки автора із використанням Указу Президента України «Про Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку» від 23.11. 2011року

Своє коло обов'язків у сфері накопичувального пенсійного страхування має Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. Вона регулює фінансові відносини між суб'єктами другого і третього рівнів національної пенсійної системи, оприлюднює інформацію про недержавні пенсійні фонди і страхові організації, яким надаються ліцензії для ведення діяльності в системі накопичувального пенсійного страхування. До її функцій також входить встановлення форми, вимог та порядку оприлюднення інформації по послуги з недержавного пенсійного забезпечення, а також про накопичувальну систему загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. Одним із основних завдань Нацкомфінпослуг є забезпечення розроблення та координації єдиної державної політики щодо функціонування накопичувальної системи пенсійного страхування [4].

Вищезазначені державні органи погоджують між собою окремі питання, що стосуються системи захисту пенсійних активів накопичувальних пенсійних програм. Вони спільно встановлюють правила підготовки інвестиційних декларацій недержавних пенсійних фондів, вимоги і внесення змін до них, а також визначають процедуру обчислення чистої вартості пенсійних активів і чистої вартості одиниці пенсійних активів накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.

Особливістю функціонування накопичувальних пенсійних програм в нашій країні на початковому етапі запровадження другого рівня, є законодавчі обмеження інвестування пенсійних активів громадян. Відповідно до нового пенсійного законодавства держава пропонує свій модельний портфель пенсійних активів [18, с.96]. Це вона здійснює саме через Нацкомфінпослуг і НКЦПФР шляхом визначення видів цінних паперів, в які можна інвестувати пенсійні активи і співвідношенням між ними. В інвестиційному портфелі, який в законодавстві відмічається як інвестиційна декларація, пропонується спеціальним «пенсійним» облігаціям, ставка доходу за якими встановлюється з урахуванням рівня інфляції за попередній рік надати 40% всього портфеля, спеціальним «пенсійним» депозитам в державних банках, ставка доходу за котрими коригується з урахуванням поточного рівня інфляції – 20% і акціям і облігаціям підприємств, що мають стратегічне значення для економіки та безпеки держави, національних акціонерних компаній і державних холдингів, а також інших емітентів, контрольованих державою – 20%.

Як вважають українські фінансисти і представники уряду, за такого складу інвестиційного портфеля другого рівня всі 100% його пенсійних активів перебуватимуть під наглядом і захистом держави, а 60% активів, які формуються за рахунок облігацій вітчизняних державних підприємств і депозитів забезпечуватимуть гарантований рівень доходу, вищий за інфляцію. На їхнє переконання, присутність потужного внутрішнього інвестора на фондовому ринку сприятиме зростанню його капіталізації, місткості, індексів та підвищенню фінансової стійкості. Якщо сформується такий інвестиційний портфель і він дасть свої перші позитивні результати, то громадськість матиме більшу впевненість у тому, що пенсійні накопичення не зникнуть та не знеціняться.

Формування надійної системи захисту пенсійних активів, в значній мірі, буде залежати від можливостей розвитку національного фондового ринку. Це пояснюється тим, що сучасний стан фондового ринку України характеризується обмеженістю наявного кола цінних паперів та інших інструментів, які частково задовольняють вимоги пенсійних фондів. Тому завдання уряду і законодавчих державних органів заключається у створенні правових і організаційних передумов щодо можливості випуску окремих фінансових інструментів, які не набули широкого застосування, але могли б розглядатися як об'єкти для інвестицій пенсійних активів. Особливо увага звертається на використання іпотечних цінних паперів, конвертованих цінних паперів, які є традиційними об'єктами інвестування пенсійних активів в інших країнах.

Для розвитку вітчизняного фондового ринку більшість аналітиків вважає за необхідне інвестувати фінансові ресурси обов'язкової накопичувальної пенсійної системи у вітчизняні фінансові інструменти. При цьому, на початковому етапі функціонування другого рівня перевага повинна надаватися державним цінним паперам, тоді держава виступить гарантом їх захисту від різних фінансових ризиків. Але до них також повинні бути поставлені відповідні вимоги. Серед них на перше місце виходить та, яка передбачає, що рівень їх дохідності має корелювати з рівнем інфляції. Крім того, компаніям з управління активами необхідно надати право первинного доступу до аукціонів НБУ, а коло учасників обігу таких облігацій необхідно обмежити державними фінансовими установами і учасниками пенсійної системи другого та третього рівнів. Ще однією вимогою є забезпечення державою потрібного рівня ліквідності таких паперів» [7, с.107].

Протягом перших років функціонування другого рівня приватний сектор повинен підготуватися до вилучення фінансових ресурсів шляхом пропозицій своїх фінансових інструментів, отримавши від держави сигнал щодо готовності інвестувати у реальне виробництво. Для цього повинна бути сформована відповідна законодавча база.

Для того щоб система захисту пенсійних активів накопичувальної пенсійної системи другого і третього рівнів була більш надійною і дієвою, вона повинна передбачати застосування багатоступеневого контролю і надання гарантій щодо ефективної діяльності їх фінансових інститутів із метою унеможливлення втрати коштів учасниками даних пенсійних програм. В ній має приймати участь широке коло суб'єктів, з домінуючою роллю держави (рис.3.). Серед державних органів, крім вищезгаданої НКЦПФР і Нацкомфінпослуг, важлива роль у вирішенні даного питання надається Національному банку України.

Рис. 3. Система контролю при функціонуванні системи накопичувального пенсійного страхування
 Джерело: власні розробки автора з використанням Кириленко О.П., Козак Г.І. *Захист пенсійних накопичень у контексті інвестиційної діяльності недержавних пенсійних фондів//Фінанси України, 2012, №2. – с.38 – 49;*

Важливо, щоб в системі захисту пенсійних активів приймали участь безпосередньо самі учасники другого і третього рівнів, крім того повинен мати місце взаємний контроль суб'єктів даних рівнів, контроль саморегулювних організацій. Враховуючи, що другий рівень вітчизняної пенсійної системи буде носити обов'язковий характер, його фінансовий потенціал прогнозується досить потужний і з часом все більше працездатного населення буде залучатися до нього, доцільним бачиться використання громадського контролю.

Висновки. Підсумовуючи викладене слід зазначити, що для формування повноцінної національної пенсійної системи необхідно вже найближчим часом запровадити її другий рівень – накопичувальну систему загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. На нинішньому етапі проведення пенсійної реформи дане завдання виступає одним із основних, яке потрібно реалізувати українському суспільству.

Формуючи достатньо потужну фінансову базу одним із ключових завдань накопичувальної пенсійної системи другого рівня виступає ефективне її використання в умовах ринкової економіки і захист пенсійних активів від можливих проявів різноманітних фінансових ризиків. Враховуючи, що використання фінансових ресурсів другого рівня має довгостроковий характер, це об'єктивно зумовлює потребу в довгострокових і надійних фінансових продуктах як об'єктах інвестування пенсійних активів з належним забезпеченням зобов'язань за цими фінансовими інструментами.

На початковому етапі функціонування обов'язкових накопичувальних пенсійних програм держава повинна відігравати ключову роль в організації ефективної системи захисту пенсійних активів громадян. Через свої основні фінансові інститути – Національну комісію з цінних паперів і фондового ринку і Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, вона запропонувати надійний механізм державного регулювання фінансових відносин у системі накопичувального пенсійного страхування і організувати дієвий державний контроль за збереженням і використанням її пенсійних активів.

Серед комплексу заходів щодо формування системи захисту пенсійних активів накопичувальних пенсійних програм першочерговими повинні стати: активізація перетворень в інституційній і нормативно – правовій базі функціонування другого рівня, а також фондового ринку країни; визначення інструментів та напрямів інвестування пенсійних активів; організація багатоступеневого контролю у системі накопичувального пенсійного страхування із залученням широкого кола суб'єктів другого рівня; проведення роз'яснювальної роботи серед населення щодо підвищення довіри у громадян до накопичувальних пенсійних програм; забезпечення реалізації права громадян на обсяг пенсійних виплат, що відповідає сумі накопичених внесків та інвестиційного доходу від їх інвестування; надання оперативної інформації населенню про динаміку зміни вартості пенсійних активів другого і третього рівнів національної пенсійної системи;

Література.

1. Конституція України. Закон України від 28.06.1996р. №254к/96-ВР// www.rada.gov.ua
2. «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи». Закон України №3668 –VI від 8.07.2011р. – Газета «Голос України» від 13 вересня 2011р. [Електронний ресурс:] – <http://zakon.rada.gov.ua>
3. Указ Президента України «Про Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку» від 23.11. 2011року. №1063/2011; Електронний ресурс: <http://zakon2.Rada.gov.ua/laws/show/1063/2011>.
4. Указ Президента України «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг» від 23.11. 2011року. №1070/2011; Електронний ресурс: <http://zakon4.Rada.gov.ua/laws/show/1070/2011>.
5. Горюк Н. Пенсійна реформа в Україні: рух до обов'язкової накопичувальної пенсійної системи// Проект розвитку фінансового сектору/USAID. – Червень 2012. - с. 2-20: [Електр. ресурс] – http://pension.kiev.ua/fijes_ua.pdf
6. Кириленко О.П., Козак Г.І. Захист пенсійних накопичень у контексті інвестиційної діяльності недержавних пенсійних фондів// Фінанси України. – 2012. - №2. – с.38 – 49.
7. Коваль О.П. Концептуальні засади інвестування пенсійних активів// Фінанси України. – 2011. - №1. – с.101 – 107.
8. Коваль О.П. Місце і роль загальнообов'язкової накопичувальної складової в багаторівневій пенсійній системі України: антикризовий аспект// Фінанси України. – 2012. - №6. – с.89 – 98.
9. Ломанов І. Додаткове пенсійне страхування //Вісник пенсійного фонду України. – 2009. - №3. –с. 20-23.
10. Лондар С. Л., Башко В.Й. Врлив фактора старіння населення на збалансованість державних фінансів в Україні// Фінанси України. – 2012. - №5. – с.27 – 39.
11. МакГаггарт Г. Обов'язкова накопичувальна система: чому вона потрібна? Пенсійна реформа в Україні. Загальнообов'язкова накопичувальна система. Бібліотека. Інформаційні матеріали інтернет – сторінки USAID. Режим доступу: www.pension.kiev.ua.
12. Мітчел Вінер, Роджер Вон, Володимир Яценко. Дискусії навколо пенсійної системи в Україні //Україна: аспекти праці. №2. 2000; с.4.

13. Онишко С.В. Потенціал розбудови пенсійної системи в Україні у контексті зниження ризиків державних фінансів// Актуальні проблеми економіки. – 2012. - №3. – с. 246 -257.
14. Путінцев А. Накопичувальну систему необхідно впроваджувати якнайшвидше //Вісник пенсійного фонду України. – 2009. - №3. –с. 12-13.
15. Ульянов В. НПЗ: модель для збірки //Вісник пенсійного фонду України. – 2009. - №8. –с. 18-20.
16. Ульянов В. Питання накопичення //Вісник пенсійного фонду України. – 2009. - №6. –с. 20-21.
17. Свенціцькі М.,Ткаченко Л., Чапко І. Демографічні та фінансові передумови пенсійної реформи в Україні: Прогноз – 2050. – К.: Аналітично – дорадчий центр Блакитної стрічки,2010. – 72с.
18. Федоренко А.В. Економічна складова накопичувальної пенсійної системи// Фінанси України. – 2011. - №12. – с.89 – 98.

Стаття надійшла до редакції 01.02.2013 р.

ТОВ "ДКС Центр"